

JAMIYAT IQTISODIY RIVOJLANISHINING YASHIL O‘ZGARISHLARIDA XAVFSIZLIK OMILLARI

Ibrogimov Sherzodbek Xalimjon o‘g‘li
i.f.f.d, University of Business and Science universiteti,
“Yashil iqtisodiyot” kafedrası mudiri
ibrogimovsherzodbek@gmail.com
+998942792211

Annotatsiya: Mazkur maqolada jamiyatning iqtisodiy rivojlanish jarayonida “yashil” o‘zgarishlarning ahamiyati va ularni amalga oshirishda xavfsizlik omillarining o‘rni tahlil qilinadi. “Yashil” iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishda ekologik xavfsizlik, barqaror rivojlanish va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda xavfsizlik omillari, jumladan, energetik, ekologik va texnologik xavfsizlikni ta‘minlash yo‘llari ko‘rib chiqilgan hamda ularning iqtisodiy o‘lishga ta‘siri yoritilgan. Shuningdek, maqolada “yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro tajribalar va milliy strategiyalar tahlil qilinib, tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, xavfsizlik omillari, barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlik, iqtisodiy o‘lish, texnologik xavfsizlik, energiya samaradorligi, innovatsion rivojlanish.

I. KIRISH.

Bugungi kunda iqtisodiy rivojlanishning barqarorligi va ekologik xavfsizligi global muammolar qatorida turibdi. An‘anaviy iqtisodiy model tabiiy resurslarning cheklanmagan foydalanishiga asoslangan bo‘lsa, zamonaviy yondashuv “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini ilgari surishni talab qilmoqda. “Yashil” iqtisodiyot nafaqat ekologik barqarorlikni ta‘minlash, balki iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy farovonlikni oshirishga ham xizmat qiladi.

Biroq, “yashil” o‘zgarishlarni amalga oshirish jarayonida turli xavfsizlik omillari dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ekologik xavfsizlik, energetik barqarorlik, texnologik xavfsizlik va iqtisodiy muvozanat ushbu jarayonda muhim rol o‘ynaydi. Xususan, barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ushbu xavfsizlik omillarini hisobga olish iqtisodiy taraqqiyotning davomiyligini ta‘minlaydi.

Ushbu maqolada jamiyat iqtisodiy rivojlanishining “yashil” o‘zgarishlari doirasida xavfsizlik omillarining o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, xalqaro tajribalar va milliy yondashuvlar asosida iqtisodiy o‘lish hamda ekologik muvozanatni ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilinadi.

II. ADABIYOTLAR TAHLILI

Jamiyatning iqtisodiy rivojlanishida “yashil” o‘zgarishlarning ahamiyati va xavfsizlik omillari bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar soni ortib bormoqda. Xalqaro va milliy miqyosdagi ilmiy manbalar “yashil” iqtisodiyot tamoyillarining joriy etilishi, ekologik barqarorlikni ta‘minlash va innovatsion rivojlanish jarayonlarini har tomonlama o‘rganishga qaratilgan.

Kennet M., Chee Yoke Ling., Pauli G., G. Pauli, Radermacher F., Krugman P., Пигу А. ushbu bo'limda yashil iqtisodiyotga oid ilmiy izlanishlar xorijiy, MDH (Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi) va mahalliy olimlarning yondashuvlari asosida tahlil qilinadi.¹⁴

III. NATIJALAR

Global dunyoning o'zgarishi bilan birga u haqidagi g'oyalar o'zgarimoqda va qadriyatlar tizimi o'zgartirilmoqda. Shaxs, o'z-o'zini anglash, inson salomatligi va hayoti, ijtimoiy barqarorlik, tabiiy resurslarni saqlash hamda biologik xilma-xillik qadriyatlari allaqachon ko'plab fikr yetakchilari tomonidan e'tirof etilgan va ularni, albatta, xavfsizlik deb tasniflash mumkin. Globallashtirish o'zgarishlari davrida iqtisodiyot jamiyatning yetakchi harakatlantiruvchi kuchiga aylandi, xavfsizlik masalalari esa ijtimoiy rivojlanishga doir davlat siyosatining yo'nalishlarini belgilashda asos bo'ldi.

2008 yilgi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi "oltin milliard" demokratik mamlakatlarning o'sishini sekinlashtirdi va Xitoy, Hindiston, Braziliya, Rossiya va boshqalar kabi resursli mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishini tezlashtirdi. So'nggi paytlarda suv, oziq-ovqat va energiya ta'minoti muammolari kabi rivojlanish xavfsizligiga tahdidlar tobora ko'proq ekspertlar hamjamiyatida muhokama qilinmoqda va global iqtisodiy tizimda tub o'zgarishlar zarurligi asta-sekin e'lon qilinmoqda.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti 2009 yilda "yashil iqtisodiyot" tashabbusini (Green Economy Initiative) boshlaganida global o'zgarishlar tashabbusini o'z qo'liga oldi. BMT Bosh kotibi Pan Gi Munning fikricha, "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini joriy etish global iqtisodiy inqiroz va iqlim o'zgarishi muammolariga yechim bo'lishi mumkin. Iqlim o'zgarishiga qarshi kurash energiya inqilobini talab qiladi, bu esa qayta tiklanadigan energiya manbalarini amalga oshirish uchun infratuzilmani rivojlantirish bilan birga bo'lishi kerak. Bunday infratuzilmani rivojlantirish yangi ish o'rinlarini yaratish bilan birga iqtisodiyotning ekologik xavfsizligi darajasini oshiradi. Bu nafaqat atrof-muhitni toza saqlash kafolati, balki yangi iqtisodiyotni rivojlantirishning samarali yo'li ham bo'lishi mumkin.

¹⁴ Kennet M. The Green economics reader. – London : Green Economics Institute, 2012.- 318 p.

Chee Yoke Ling. 2010. "Biodiversity Convention adopts landmark decisions", in Third World Resurgence, Oct/Nov. 2010.

Pauli G. Blue Economy. 10 years, 100 innovations, 100 million jobs: [Report to the Club of Rome]. – K.: RiskReduktionFundation, 2012. – 320 p.

Radermacher F. Global Marshall Plan: a Planetary Contract / F. Radermacher [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.globalmarshallplan.org/e5159/e5162/e5429/cv_radermacher_e_eng.doc

Krugman P. Building a Green Economy [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.nytimes.com/2010/04/11/magazine/11Economy-t.html?_r=1&hpw

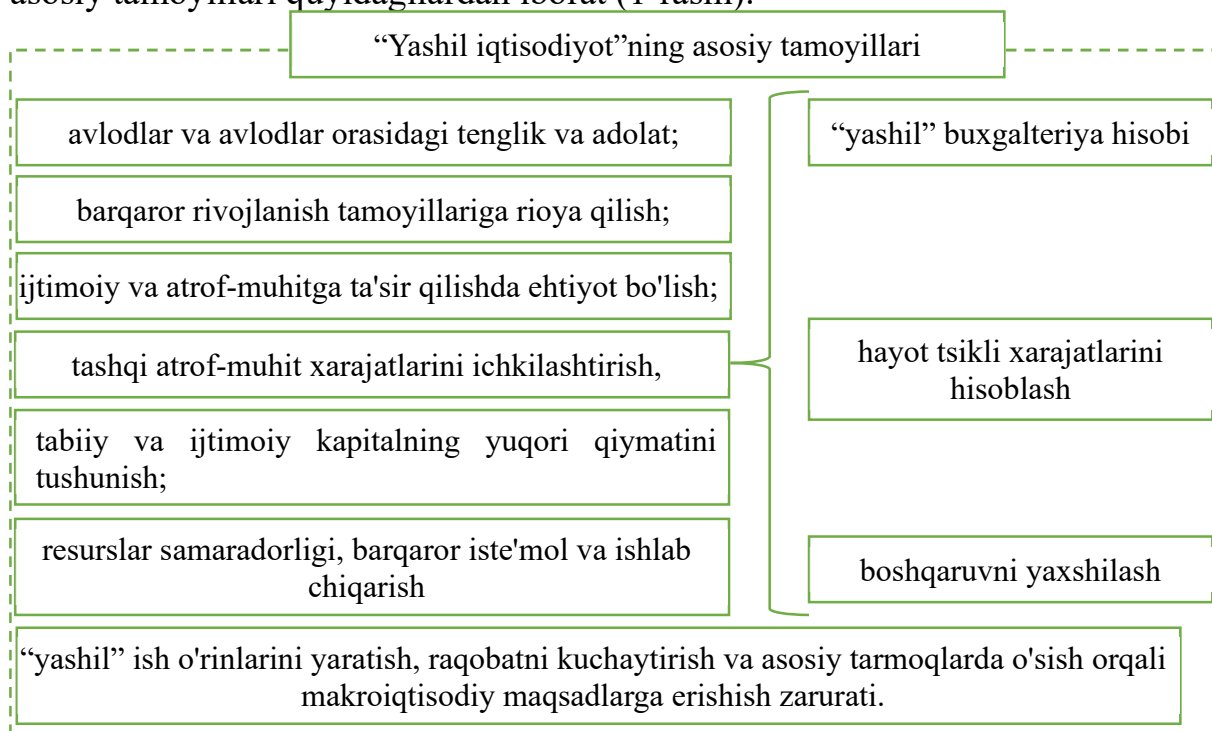
Пигу А. С. Экономическая теория благосостояния : [в 2 т.] / А. С. Пигу. – М. : Прогресс, 1985. – Т. 2. – 324 с.

Krugman P. Building a Green Economy [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.nytimes.com/2010/04/11/magazine/11Economy-t.html?_r=1&hpw

UNEP (Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi) tomonidan amalga oshirilayotgan Yashil iqtisodiyot tashabbusi hukumatlarga yashil rivojlanish sektorlari, xususan, toza texnologiyalar, qayta tiklanadigan energiya, suv, transport, boshqaruv va boshqaruvga qaratilgan siyosat hamda investitsiya jarayonlarini shakllantirish va yo‘naltirishda yordam berishga qaratilgan. Shu bilan birga, iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirish, ish o‘rinlari yaratish va qashshoqlikni bartaraf etish, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, tabiiy resurslardan tejamkorlik bilan foydalanish hamda chiqindilarni kamaytirish ham nazarda tutilgan. Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish “yashil iqtisodiyot” kontseptsiyasining asoslaridan biridir, chunki u barqaror rivojlanish bilan bog‘liq hayotning turli sohalariga ta‘sir qiladi. BMT tomonidan taklif etilayotgan yangi iqtisodiy strategiya postindustrial iqtisodiyotdan tashqariga chiqib, tabiiy resurslarni boshqarish, sanoat va odamlar ongini tubdan o‘zgartirishni nazarda tutadi.

“Yashil iqtisodiyot”ning nazariy asoslarining zamonaviy talqini Yashil iqtisodiyot instituti (Buyuk Britaniya) olimlarining global assotsiatsiyasi tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu institut direktori M.Kennetning fikricha, “yashil iqtisodiyot” fanni faqat “iqtisodiy odam”ning miqdoriy o‘lchovlaridan qaytaradi va murakkab hamda fanlararo usul va vositalarni qo‘llash orqali asosiy oqim chegaralarini kengaytiradi. Mohiyatan, iqtisodiy siyosatni asoslashda mutlaqo yangi yondashuvlardan foydalanish taklif etilmoqda. “Yashil iqtisodiyot”ning ustuvorligi ham soddalashtirilgan miqdoriy statistik ma‘lumotlarni olish bilan emas, balki butun insoniyat farovonligi, yer yuzida va butun Yer sayyorasida biologik xilma-xillikni saqlash bilan belgilanadi. Odatda “iqtisodiy o‘shish” deb ataladigan yashirin halokat – “o‘shish” (Growthism) fosh qilinadi va tabiiy resurslar hamda tabiiy ekotizimlardan foydalanishga asoslangan haqiqiy o‘shish ta‘riflari aniqlanadi. “Yashil iqtisodiyot”ning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat (1-rasm):

1-rasm. “Yashil iqtisodiyot”ning asosiy tamoyillari

“Yashil” atamasi ko‘pincha atrof-muhit iqtisodiyotiga nisbatan noto‘g‘ri ishlatiladi. Darhaqiqat, “yashil iqtisodiyot” ning asosiy elementi - bu ma‘lum bo‘lgan Yer, uning mavjudligi har qanday nazariy konstruktsiyalar va amaliy harakatlarning boshlang‘ich nuqtasidir. “Yashil iqtisodiyot” ekologik iqtisodiyotning asosiy tamoyillaridan boshlanadi, lekin uni rivojlantiradi va undan uzoqroqqa chiqib, bir butunning alohida jihatlari sifatida bir vaqtning o‘zida ijtimoiy va ekologik adolatga erishishga intiladi. Yashil iqtisod bir vaqtning o‘zida qashshoqlik, global iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikning yo‘qolishi va turlarning yo‘q qilinishi bilan tenglik doirasida kurashadigan yechim izlaydi. “Yashil iqtisodiyot” qanday qilib tanqislikning yaratilishi Yerning cheklangan resurslari kontekstida qiymat yaratilishini anglatganligi va o‘shir nazariyasi ommaviy iste‘molni oshirishning hozirgi iqtisodiy maqsadiga qanday olib kelganligi haqidagi savolni ko‘taradi va o‘rganadi.

“Yashil iqtisodiyot”ning rivojlanishiga turtki bo‘lgan 1960-yillardagi madaniy inqilob bo‘lib, uning mafkuraviy asosi R.Karsonning “Sokin bahor” kitobi bo‘lib, unda birinchi marta iqtisodiy o‘shirning salbiy oqibatlari, xususan, biologik xilma-xillikning yo‘q qilinishi yoritilgan. 2007 yil noyabr oyida Yashil Iqtisodiyot Instituti aqliy hujum sessiyasini tashkil etdi, unda taniqli yozuvchilar va mutafakkirlar - iqtisodiyotning yaxlit paradigmasi tarafdorlari mikroiqtisodiyotning asosiy jihatlari, oqilona, “iqtisodiy” shaxsning individual afzalliklarini, "o‘zaro" g‘oyani va boshqalarni muhokama qildilar. Oxir oqibat, iqtisodiy mezonlar jismoniy dunyo qadriyatlarini o‘z ichiga olishi va qadriyatlar va axloqiy tamoyillar tizimiga asoslangan biz bilan tabiiy dunyo o‘rtasida bog‘liqlik tuyg‘usini yaratishi kerak degan xulosaga keldi.

Shu sababli, “yashil iqtisodiyot” an’anaviy iqtisodiyotga ekologik, adolatli, ijtimoiy va ekologik javobgarlik omillarini kiritadi. Ushbu g‘oyalarning rivojlanishi iqtisodiy fan va falsafaning farovonlik iqtisodiyoti, feministik iqtisod, ekofeminizm, ekosotsializm, atrof-muhit iqtisodiyoti va ekologik iqtisodiyot kabi bog‘liq sohalarida o‘z aksini topdi hamda past uglerodli iqtisod va resurslar samaradorligi, xususan, korruptsiyaga qarshi kurash va boshqalar kabi yangilanishlar boshlandi.

“Yashil iqtisodiyot” siyosiy va ijtimoiy jihatlarni hisobga oladi, bu esa iqtisodiy jarayonlarni tabiiy va ijtimoiy fanlar doirasida qurish imkonini beradi. Bu tabiiy jarayonlarni nusxalash orqali iqtisodiy modellashtirishga yondashuvlarning o‘zgarishiga, shuningdek, siyosiy iqtisodga axloqiy va axloqiy masalalarning kiritilishiga olib keladi. Donolik va holizm iqtisodiy yondashuvlarning tarkibiy qismlariga aylanib bormoqda va “boyligni boshqarish” uchun yangi echimlar taklif qilinmoqda.

Bugungi kunda “yashil iqtisodiyot” har bir alohida mamlakatda global o‘zgarishlarga yo‘naltirilgan va kelajakda va kelajak avlodlar uchun Yer resurslaridan teng foydalanish tamoyillariga asoslangan global harakatdir. “Yashil iqtisodiyot” tomonidan qo‘llaniladigan usullarning kombinatsiyasi, iqtisodiy va matematik yondashuvlar, tabiiy fanlar va arxeologiyadan foydalanish bizga voqealarning juda uzoq muddatli istiqbolini o‘rganish va kelajak avlodlar uchun adolat nuqtai nazaridan fikr yuritish imkonini beradi. Yangi yondashuvlar an’anaviy iqtisodiy vositalarni vaqt va makon nuqtai nazaridan qo‘llashning yangi istiqbollari ochib beradi va yangi jahon bozori manfaatlarini ochib berishga imkon beradi.

“Yashil” fikrlashning global tabiatiga qaramay, “yashil iqtisodiyot” global korporativ kengayishiga emas, balki mahalliy ehtiyojlar uchun mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishga, shuningdek, qayta ishlash, kamaytirish va ta’mirlashga qaratilgan. Ilmiy adabiyotlarda “yashil iqtisodiyot”ning quyidagi asosiy afzalliklari aniqlangan:

1) butun dunyodagi barcha odamlarning ehtiyojlarini qondirishga, biologik turlarni himoya qilishga, tabiiy muhitni, Yerni ifloslanish va ekspluatatsiya ob’ekti emas, balki tizim va foyda oluvchilardan biri sifatida saqlashga e’tibor qaratish;

2) ijtimoiy va ekologik adolat, bag‘rikenglik, keksalar va yoshlar manfaatlarini uyg‘unlashtirgan holda hozirgi va kelajak avlodlar uchun yuqori hayot sifatini yaratish;

3) biologik turlarning mavjud bo‘lish huquqlariga hurmat va biologik xilma-xillikni saqlashni ta’minlash;

4) muammolarni zo‘ravonliksiz hal qilish va inklyuziv farovonlikni ta’minlashga xususan, nogironlar uchun e’tibor qaratish,;

5) qarorlar qabul qilish (boshqaruv) va resurslardan teng foydalanishni ta’minlash, xususan, mahalliy aholi o‘z taqdirini va resurslardan foydalanishni nazorat qilishlari kerak;

6) faoliyatning barcha sohalarida gender tengligini ta’minlash, kadrlar tayyorlash, ayollarning, shuningdek, milliy, jinsiy va diniy ozchiliklarning imkoniyatlarini kengaytirishga e’tibor berish;

7) ommaviy iste’molning o‘rishini va sayyoramiz resurslaridan noratsional foydalanishni to‘xtatish, tabiiy o‘zini o‘zi tartibga solishni qaytarishga e’tibor qaratish, ekologik texnologiyalarni joriy etish orqali iqlim sharoitini tiklash, uglerod chiqindilarini kamaytirish, barcha manfaatdor tomonlar uchun real oqibatlarni aniqlash uchun matematik abstraktsiyalardan foydalangan holda iqtisodiy samaradorlikni baholash mezonlarini o‘zgartirish; barcha odamlarni teng hurmat qilishga e’tibor qaratish; iqlim o‘zgarishini yumshatish va tabiat yamda jamiyatning eng zaif elementlarini himoya qilish uchun moslashuv choralari orqali qashshoqlikning oldini olish; kelgusi 5 yil ichida aholi jon boshiga uglerod chiqindilarining global miqyosda 2 tonnagacha qisqarishini ta’minlash va o‘rta muddatli istiqbolda sof nol emissiyaga erishish;

8) qayta tiklanadigan energiya manbalariga o‘tishni kutish; XXI asrning boshiga ta’sir qilgan hozirgi noaniqlik va turg‘unlikni bartaraf etish uchun yangi iqtisodiy modelni yaratish.

Barqaror rivojlanish kontseptsiyasining amaliy timsoli sifatida “yashil iqtisodiyot” bilan bir qatorda G.G.Pauli tomonidan asoslab berilgan Rim klubi faoliyati doirasida yangi fikrlash turiga o‘tish sifatida belgilangan “yashil iqtisodiyot” mavjud. Uning muallifi eskirgan odatlar va qarashlardan voz kechish va yangi echimlarni izlash zarurligini ta’kidlaydi. Jarayon muvozanatining ahamiyati tobora ko‘proq e’tirof etilayotgan bo‘lsa-da, ularni qanday qilib foydali qilishni hali ham kam odam biladi.

Agar biz tabiatning mukammalligini, uning iqtisodiyoti va tarkibiy soddaligini tushunish va undan foydalanishni o‘rgansak, ekotizimlarning funktsionalligi va mantiqiyiligini hisobga olsak, biz keng ko‘lamli sanoat globallashuvidan sezilarli farq qiladigan natijalarga erishishimiz mumkin. Tabiat fizika va biokimyo qonunlaridan

yaxlit, uyg'un ishlaydigan kaskadli tizimlarni shakllantirish uchun foydalanadi, samaradorlikni, energiya yo'qotilishini va chiqindilarni kamaytirmasdan hamma narsani osongina o'zgartiradi. Bu qonunlar nafaqat Yerdagi hayot sharoitlarini belgilab qo'ygan, balki hayotning o'zini ham bevosita shakllantirgan. Bizning dunyomiz jismoniy, ammo fizika qonunlarini zamonaviy ishlab chiqarishda, iste'mol qilishda va umuman takror ishlab chiqarishda amaliy qo'llashga etarlicha e'tibor berilmagan.

IV. MUHOKAMA

Jamiyat iqtisodiy rivojlanishining “yashil” o'zgarishlari jarayonida xavfsizlik omillarining o'rni tobora ortib bormoqda. Mazkur jarayonda ekologik barqarorlik, energetik xavfsizlik va texnologik taraqqiyot bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularni uyg'unlashtirish barqaror rivojlanishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Ekologik xavfsizlik va iqtisodiy o'sish. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekologik xavfsizlikni ta'minlash nafaqat atrof-muhitni himoya qilish, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ham xizmat qiladi. Masalan, rivojlangan davlatlar tajribasi shuni tasdiqlaydiki, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish uzoq muddatda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston misolida olib qaralganda, ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha qabul qilingan qonunlar va strategiyalar sanoatning “yashil” texnologiyalarga o'tishiga turtki bermoqda.

Energetik xavfsizlik va yashil texnologiyalar. Energetik xavfsizlik jamiyatning barqaror iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Traditsion energiya manbalarining cheklanganligi, global iqlim o'zgarishlari va energiyaga bo'lgan talabning ortib borishi yashil energiya texnologiyalarini rivojlantirishni zaruratga aylantirmoqda. O'zbekistonda quyosh va shamol energetikasiga doir dasturlar amalga oshirilayotgani energetik xavfsizlikni ta'minlash va tabiiy resurslardan samarali foydalanishga imkon yaratmoqda.

Texnologik xavfsizlik va innovatsiyalar. Texnologik taraqqiyot “yashil” iqtisodiyotga o'tishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlarning tajribasi ko'rsatadiki, zamonaviy innovatsion texnologiyalarga sarmoya kiritish atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bir qatorda yangi ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ham xizmat qiladi. O'zbekistonda raqamli texnologiyalar va “yashil” ishlab chiqarish jarayonlarini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rilmoqda, ammo bu yo'nalishda yanada chuqurroq islohotlar talab etiladi.

Xalqaro tajriba va milliy strategiyalar. Rivojlangan davlatlarning “yashil” iqtisodiyotga o'tish bo'yicha tajribasi O'zbekistonda ushbu jarayonni jadallashtirish uchun foydali model bo'lishi mumkin. Xususan, Germaniya, Xitoy va Skandinaviya davlatlarining qayta tiklanadigan energiya, chiqindisiz ishlab chiqarish va uglerod neytralligi bo'yicha strategiyalari milliy darajada moslashtirilishi lozim.

V. XULOSA

Jamiyatning iqtisodiy rivojlanishida “yashil” o‘zgarishlar muhim o‘rin tutib, u ekologik barqarorlik, innovatsion rivojlanish va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xavfsizlik omillari, jumladan, ekologik, energetik va texnologik xavfsizlik “yashil” iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanishi uchun zarur shart-sharoit hisoblanadi.

Shuningdek, xalqaro tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiyotning “yashil” yo‘nalishda rivojlanishi uchun davlat tomonidan samarali siyosiy qo‘llab-quvvatlash, ekologik standartlarni kuchaytirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va barqaror investitsiyalarni rag‘batlantirish muhim hisoblanadi.

Milliy strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida xavfsizlik omillarini inobatga olgan holda, iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta’minlash, tabiiy resurslardan samarali foydalanish hamda ekologik muvozanatni saqlashga erishish mumkin. Shunday qilib, “yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish kelajak avlodlar uchun ekologik xavfsiz va iqtisodiy barqaror jamiyat yaratishga xizmat qiladi.

VI. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kennet M. The Green economics reader. – London : Green Economics Institute, 2012.- 318 p.
2. Chee Yoke Ling. 2010. “Biodiversity Convention adopts landmark decisions”, in Third World Resurgence, Oct/Nov. 2010.
3. Pauli G. Blue Economy. 10 years, 100 innovations, 100 million jobs: [Report to the Club of Rome]. – K.: RiskReduktionFundation, 2012. – 320 p.
4. Radermacher F. Global Marshall Plan: a Planetary Contract / F. Radermacher [Электронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.globalmarshallplan.org/e5159/e5162/e5429/cv_radermacher_e_eng.doc
5. Krugman P. Building a Green Economy [Электронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2010/04/11/magazine/11Economy-t.html?_r=1&hpw
6. Пигу А. С. Экономическая теория благосостояния : [в 2 т.] / А. С. Пигу. – М. : Прогресс, 1985. – Т. 2. – 324 с.
7. Krugman P. Building a Green Economy [Электронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2010/04/11/magazine/11Economy-t.html?_r=1&hpw
8. Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF). *Global Economic Outlook and Sustainable Development Strategies*. 2020.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” to‘g‘risidagi qarori. 2023-yil.
10. O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi. *Ekologik xavfsizlik va yashil iqtisodiyot bo‘yicha ilmiy-amaliy tadqiqotlar*.
11. Ibrogimov, S. (2021). Digital economy and factors of its development in the conditions of pandemic in the republic of uzbekistan. *International engineering journal for research & development*.

12. О‘Г‘ЛИ, И. С. Х. (2021). Фермер хўжаликларида ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби. NamMTI ilmiy-texnika jurnali.

13. Иброгимов, Ш. (2022). Промышленное производство наманганской области особенности развития. Экономика и социум, (2-2 (93)), 634-640.

14. О‘Г‘ЛИ, И. С. Х. (2022). Tendencies of industrial development in namangan region. International journal of research in commerce, it, engineering and social sciences.

15. Яшил иқтисодиёт: Дарслик. /А.В.Вахабов, Ш.Х.Хажикакиев ва бошқалар. –Тошкент.: “Universitet”, 2020. -262 б.